

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXVI. De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

terit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: *ἡ μὲν δ' ἐπὶ τῆ Ἀτλαντίων ἐπιθήσει, ὅσα αἰεὶ ἴσον ἡ γέμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ' αὐτοῖς* *ἔστι δ' ἵερὸν γένεσις, ἀλλὰ τὴ μὴ πολλὰ ἀλλὰ ἀπὸ τῆ μυθολογούμενων παρ' Ἑλλήνων.* id est: *Sed, postquam de Atlantis facta est mentio, non alienum ducimus, adungere que illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant.* Exinde ferè omnium deorum deorumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falforum numinum cultum fuisse prolapsam; en, discretissimum est testimonium in historiâ Jehosua, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeo omneis mortalium fuisse idololatrias, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eadem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Jehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israël: Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim: utpote Therachus pater Abrahami, & pater Nachoris: colebant que deos alienos. Sed adsumsi patrem vestrum Abrahamum à terrâ, qua est trans illud flumen.* Atque origo falforum numinum, quæ non solum Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeoque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

CAPVT XXVI.

20 *De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.*

30 **Q**UENIAM STENSVM est suprâ, cap. xxii, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuire: è diverso autem Cæsarem, Solem tantum, ac Lunam, & Vulcanum eos novisse, adfirmare; reliquos ne famâ quidem accepisse. Utriusque veram fidemque esse narrationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, reliquos ne famâ quidem acceperunt; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xvii, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id postea quam gravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, vii integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, deorum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramus, rerum cunctarum conditorem juxta ac moderatorem, cum ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis præcis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

40 Macrobius igitur, in dicto cap. xvii, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solum libenter accedo; sed interius etiam penetro. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses gen. c. ii, v. xi, x, & xx; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosis scilicanti, exodi c. iii, v. xiv: ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes, quarum haud pauca in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis postea gentes, unâ cum reliquâ theologiâ, pervenit; ut patet haud ita obscure è dicto Macrobio, cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: *Ἐὸς λόγῳ, τὴ πῦρ καὶ κοσμοῦ, &* *ἡ μὲν πρῶτος ἀπὸ τῆς φύσεως, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀπορίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀπορίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀπορίας.* Id est: *Vnius mentis, univèrsam hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, aliæque reperte sunt adpellationes.* Illustrant hæc quammaximè, quæ Seneca, in iv de beneficiis, cap. vii, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellere. & Jovem illum Optimum ac Maximum ritè dices & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stans*

stant beneficio ejus omnia, Stator Statioque est. hunc eundem & Fatum si dixeris, non mentie-
ris: nam, quum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum; ille est prima omnium cause,
ex qua cetera pendunt. Quaecumque volēs, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectamque
cœlestem continentia. Tot adpellationes ejus possunt esse, quot munerera. Et capite sequenti: Hunc
& Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium pa-
rens sit, & quod ab eo primùm inventa seminum vis est, consultura per voluptatem: Herculem, quia
vires ejus invicta sūt: quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura: Mercurium, quia ra-
tio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis oc-
currentem tibi: nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratiſſime morta-
lium, qui te negas Deo debere, sed natura: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; 10
sed idem est utramque, nec distat. At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à
veri Dei veneratione ad siderum cultum, Satanæ persuasū, defecissent; varias istas Dei
& causas, sed rebus ab eo conditis, id est, sideribus adscriperunt, divinitate etiam iis attri-
butā: quia horum ope apertè sese juvari cernebant; quod de Germanis disertè tradit Cæ-
sar, prædicto com. vi. Mox sacerdotes, qui, ejusdem Satanæ impulsu, omnem de vero su-
premoque Deo notitiam sibi unis arcānam habuere, imperito vulgo persuaserunt, unum
solem, omnium siderum maximum, verum æternumque esse Deum, qui cetera sidera,
simulque res cunctas condidisset: quod pluribus probare contendit documentis Julianus 20
Cæsar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum solis conscripsit. unde Massā-
getæ, Scythica gens, θεὸν ἡλίον μόνον, id est, deum unicum solem agnoverunt; testibus, Herodoto
lib. i, & Strabone lib. xi. Quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortales, sed apud
posteros etiam perpetuò ad hæc usque sæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita sen-
tiunt populi barbari, non solum in extero orbe, sed & in Africā, in Asiā, adeoque in ipsā Eu-
ropā nostrā. Deinde verò, quum etiam lunæ magno sideri magna vis atque virtus inesset;
huic proximum à sole numen, variaque ab effectibus variis nomina assignarunt. Unde
ita de Afris Herodotus, lib. iv: οὐκ οἶδ' ἢ ἡλίου καὶ σελήνης κοινῶσι τὰ πῶσι καὶ τῶ πάντες λιβύες βύ-
ζω. id est: Solis autem soli ac lunæ immolant: & quidem universi Afri. Et de Aegyptiis Dio-
dorus, lib. i: τὰς τῶ θεῶν ὁφίσταται τὰ σύμπαντα κόσμον διαικῆν. hoc est: Hos deos mundum
universum gubernare statuunt. Tandem, quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quamdam 30
atque potestatem in se haberent; his etiam singulis suo ordine, ut antea numina, sic postea
nomina adscriperunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis:
quas adpellationes post aquarum inundationem suā quæque gens sibi interpretata est
lingvā. Cicero, in primo de naturā deorum: Quot hominum lingua, tot nomina deorum.
non enim, ut tu Vellejus, quocumque veneris, sic idem in Italiā Vulcanus, idem in Afri-
cā, in Hispaniā. Itæ igitur reliquæ sidera omnia in deorum habuere numero; uti SOL dux, & prin-
ceps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio existimaretur; testi-
bus, Cicerone in somnio Scipionis, & Macrobio in dicto capite xvii: vel etiam parens ac
genitor illorum; ut Indis juxta & Slavis visum; testibus Philostrato atque Helmoldo, su-
periori capite citatis. quod & Julianus, in supra dicto hymno, pluribus argumentis doce- 40
re conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex su-
pra dicto Cæsaris loco; ubi eos Solem tantum, & Vulcanum, & Lunam coluisse testatur. Sed
postquam generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit
ad Germanorum superstitiones transgredi; membratimque ostendere, quæ numina olim
venerati sint, & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium
rerum conditoris, fuere adpellationes, virtutesque.

Eisdem omnino fuisse præcis Germanis deos, qui & Gallis, aliisque præterea Celtis,
atque adeo universis per omnem terræ orbem gentibus, supra satis abundèque ostensum
est. Cæsar igitur, dicto belli Gall. comment. vi, Deum, inquit, maximè Mercurium colunt.
post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam. Dii sūt isti omnes gentium an- 50
tiquissimis; qui cœlestes semper habitati sūt; ut ait Cicero, in secundo de legibus: nempe sidera
cœlestia, sive quinque ex vii planetis; quibus primi, etiam ante terrarum inundationem,
numen adscripsere mortales: è quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodum reliquis
gentibus, vii cognominati sūt dies. De his igitur singulis dicendum erit: ac primùm de
Apolline.

SOLIS, cœlestis sideris, cognomentum esse vocabulum ἡλίω, ex pluribus auctoribus
vetustissimis demonstrat Macrobius, dicto cap. xvi i libri primi Saturnaliorum. quibus ac-
cedit hoc Juliani in prædicto hymno: καὶ ἡ πῶλῶν καὶ ἡλίου αὐτός. τῆ το κωνὸν ὄνομα πῶσι καὶ γῶε μων.
id est:

id est: Apollo quoque ipse sol: quod nomen apud omnes est commune, atque satis notum. Eundem igitur esse deum, intelligendum est; Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc fides Germani nunc ferè omnes adpellant SON. Angli equidem in Britannia scribunt SUN; propè tamen eodem proferunt sono, quo ceteri Germani suum Son. Ex septentrionalibus Svedi idem fides vocant SOLE; & Dani SOOL, five SOEL, pari cum Svedis sono, quasi per *o*. Unde videre est, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hausisse, ex quo Latini suum SOL: nempe ex Asia, ante lingvæ primævæ confusionem. Slavorum quin etiam, nationibus idem fides nunc eodem vocabulo, variantibus tantùm dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNCE; & aliis, interposito L, Polonis SLONCE, Bojohæmis SLVNCE, Lusatias SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium numero accedere arbitror; qui solem vocarunt ΗΛΙΟΝ. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adspirationem. pro exemplis ista cognoscere libeat: Αἴλις, sal; ἀπλόσ, simplex; ἔζω, sedere facio; ἕζω, sedeo; ἐδός, sedes; ἕκω, sacer; ἕξ, sex; ἐπτά, septem; ἕπω, sequor; ἕρω, serpo; ἕμι, semis; ἰδός, five ἰδρῶς, sudor: cui tamen plenius respondet ἰδωρ ἕλν, sylvæ: ὑπέρ, super; ὑπνός, somnus; ὑπό, sub; ὕς, sus. In eundem igitur modum ex Σὸλ factum censeo ἕλιός, quod initio fuisse videtur ἄλιός: dein, Doricâ dialecto, ἄλιός: quo utitur Pindarus. tandem ex hoc ἕλιός. ἄλ autem rectè congruit cum Latinorum sol: nam & in hoc, *o* est longum ac productum. Jam verò cum Græcorum ΗΛ convenit & Hebræorum EL, quo Deum adpellant; quum propriè significet *fortem*. Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum ALLA. SOL igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, nisi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. xvii, ex Chryssippi sententiâ tradit, Apollinem Græco sermone sic dictum, ὅτι μόνος ἐστὶ, καὶ ἕξει πολλοί. nam primam nominis literam retinere significationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem solus obtinuerit, SOLEM vocasse. Hoc adeò verum est, uti nostræ etiam lingvæ argumentis demonstrari queat. à vocabulo quidpe Son, derivativis vocibus dicimus id, quod est unum, solum, vel singulum, sonderlich, & sonderlick, & besonder, & insonders. atque eadem ratione, quod Latinis est segregare, nobis dicitur absunderen, & aliâ dialecto asunderen. & Angli item, quod Latinis est privum, dicunt asunder; & singulare, sundry. Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium fides adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. i, cap. xxiii, de Assyriorum gente loquens; Deo, inquit, quem summum maximumque venerantur, ADAD nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat UNUM. Hunc ergo ut potentissimum adorant deum: sed jungunt eidem deam Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes. Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi EL competunt, quàm sideri cælesti: ad illum quidpe rectè spectat versus iste Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus: Εἰς μόνος εἰμι θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ θεός ἄλλος.

Unus solus sum Deus, nec est Deus alius.

Dionysius Halicarnassensis, lib. i. antiquit. Roman., Ἀρχαί: θεῶν ἀρχαιοτάτων fuisse ait, καὶ ἡμιώτερον τὸ πᾶν id est, deorum antiquissimum, & præstantissimum Pana. Coluerunt eundem & aliæ Græcæ gentes, & item Italica, & maxime Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè est τὸ πᾶν, id est, omne quidquid est. Phurnutus: Pan idèò dictus, quòd universi deus ipse putaretur. Macrobius, eodem libro, cap. xviii, ubi Dionysum, id est, Liberum patrem, eundem esse Solem ostendit; Consultus, inquit, Apollo Clarius, quis deorum habendus sit, qui vocatur Ἰάω, ita effatus est:

Φεράω τὸ πάντων ὑπέλον θεὸν ἕμω Ἰάω,

Χείμαλι μὲν τ' Αἰδω, Δία δ' εἶαρ δέχομένοιο,

Ἡέλιον θέρεσθαι, μετ' ἄρ' ἄβρον Ἰάω.

Cogita summum omnium deum esse Iao;

Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente,

Solem æstate, autumno festivum Iao.

Hujus oraculi vim numinis, nominisq, interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω significatur, exsequutus est Corn. Labeo, in libro, cujus titulus est, De oraculo Apollinis Clarii. Hunc Labeonis librum si haberemus, sine dubio multa inde ad usum nostrum erui possent: At quidquid ille commentatus sit, liquet ex dictis versibus, Solem adpellatum oraculo fuisse Ἰάω. Hoc autem esse nomen Hebræorum Dei, ostendit gentilis scriptor Diodorus, lib. i, his verbis: παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσὴν ἱστέον ὅτι Ἰάω ὀνομαζόμενον θεὸν πατρῶν ἑαυτὸς τὰς νόμους αὐτῷ δίδοναι. id est: Apud Judæos, ferunt, Moysen sumpsisse, Deum, qui cognominatur Iao, leges sibi tradi disse. Quis autem iste Judæorum Deus, nisi rerum omnium auctor; quem ipsæ etiam sacratæ literæ adpellant IAH;

Q

ut

ut Exodi c. xv, ver. ii; Psal. lxxviii, ver. v, & xix; Psal. cxviii, ver. v, xiv, xviii, & xix. qui idem, Exodi cap. iiii, ver. xiv, se ipsum vocat ΕΗΕΙΕ. quod ejus nomen divus Paulus, epist. ad Hebr. cap. xiiii, ver. viii, ita explicat: Ἰησὺς Χριστὸς Χρῆς ἐξ ἡμῶν ὁ αὐτὸς, & eis ὁ αὐτὸς αἰῶνας: id est: *Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.* & divus Joannes, in apocalypsi, cap. i, ver. viii: Ἐγὼ εἰμι τὸ Α, & τὸ Ω, λέγει ὁ κύριος ὁ θεός, ὁ ὢν, καὶ ὁ ὢν, & ὁ ἐρχόμενος, πρῶτος καὶ ἔσχατος: hoc est: *Ego sum Alpha & Omega, (id est, principium & finis) dicit dominus Deus; qui est, & qui erat, & qui venturus est, ille omnipotens.* Atque equidem nescio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & factorum librorum J A H, idem sit, qui Italici antiquissimus deorum adpellatus JANUS. Arnobius, adversus gentes, ita: *Incipiamus, inquit, à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidit nonnulli.* 10
Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquissimos mortales, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit SOL; ab argumento unitatis, quia nullus alius præter eum Deus. Quum autem genus mortaliū ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo: quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut supra demonstratum est. Ceterò nomen SOLIS Latini, & Germanorum septentrionales, perpetuò integrum conservarunt. Græci id paullatim variarunt: multoque magis Slavi; ut modò ostensum. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ dies, patrio sermone, superioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday*: quæ Christianis nunc Latine dicitur *dies Dominica, & feria prima.* Haftenus igitur de Apollinis numi- 20
ne, atque nomine.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæsar, dicto belli Gall. com. iv, de Gallis: *Deorum, inquit, maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam antea, cap. ix, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Cætræ Τ Η Ε Υ Τ Η, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumque honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos: de Mercuriis sic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre satius: quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Phœnecæ; qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges & literas* 30
tradidisse. hunc Aegyptii Τ Η Ο Υ Τ Η adpellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Lactantius, lib. i, cap. vi, hunc Ciceronis locum adlegans, mensē interpretatur Septembrem; quemadmodum & alii auctores. Sunt autem, tam apud Ciceronem, quam apud Lactantium, variæ in variis exemplaribus vocabuli hujus scriptiones. alia quidpe habent Τ Η Ο Υ Τ Η, alia Τ Η Ο Υ Τ Η, alia verò Τ Η Ο Τ Η, quædam etiam Τ Η Ε Υ Τ Η. Plato in Phædro ac Philebo, eadem huic deo adscribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæsar, comm. vi, Mercurio, Θ Ε Υ Θ eum adpellat, quod equidem maximè omnium probaverim; siquidem ex ipsâ Aegypto Plato id ipsum petiit: tum nostra etiam Germanorum gens nomen ex eo invenit Τ Η Ε Υ Τ Η Σ Ι, vulgò *Thi Theuthischon*: & Græcorum quoque Θ Ε Ο C, simulque Latinorum D E U S, originem inde ducunt; ut mox clariùs ostendam. 40
Quamquam idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Aegyptiis, sed aliis etiam populis, Asiaticis juxta & Africis. Præcipua tamen sunt apud auctores hæc duo: Θ Ω Θ, & Θ Ω Θ. reliqua sunt ista: Θ Ω Θ, Θ Ω Τ, Θ Ω Τ, Θ Ω Δ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocalium, & consonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram versione nata est; quod mox infra patebit. Germanos quoque innumeris modis suum variavisse *Theuth*, supra, cap. ix, demonstratum est. Nec TITANIS vocabulum aliud fuisse puto, quam *Theut*, ab illo enim *Titanes* dicti fuere filii ejus, nempe angeli; ut infra, capite xxxi, ostendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod passim testantur poëtæ. Ceterum quid vocabulum hoc antiquissimis illis mortalibus significaverit, haud facile promptu est. Id tamen mirari liceat; ipsius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni mensium tributum, idque primo. cujus rei ratio 50
haud facile detur: nisi suspiceris, *Theuth* significasse *principium*: ideòque id vocabuli primo impositum mensi, quia, sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum, sic September mensis initium conditi mundi, ac temporis, & singulorum annorum. Et priscos quoque Germanos nostros maximum deorum sub patrio nomine *Principii* coluisse, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noster annal. lib. i, ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno, in Maros cum exercitu irrupisse tradit; *Celeberrimum, inquit, illis gentibus templum, quod TANFANÆ vocabant, solo æquatur.* Heic, etiam ante meas hæc commentationes, doctissimi ac summi iudicii viri dictum dei sive deæ vocabulum interpretati

tati sunt, quasi priscis fuerit Germanis TH' ANFANG; quod nihil aliud, quam PRINCIPIVM, notat. Huic sententiæ uti ego quoque accederem, movit, sive dei, sive deæ nomen, eidem auctori, annal. IV, memoratum, in Frisiorum gente. *Mox compertum, inquit, à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugna in posterum extractâ, confectos.* Heic quid BADUHENNÆ vocabulum significet, conjecerint ii, quibus Arabum lingua cognita: Arabes quidpe principium sive initium dicunt BEDON. Ceterum Lactantius, prædicto loco, Aegyptiorum Thoth, sive Theuth, cognominatum fuisse adfirmat ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ, id est, TERMAXIMUM, quod epitheton sine dubio ideò ab antiquissimis mortalium ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus, quod
10 uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quam maximè conveniebat: quem, unà cum MANNO, id est, Adamo, originem suæ gentis, conditoremque prisce Celtæ nostri prædicabant; ideoque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adsentior, qui, prædicto loco, *Theuth hunc, hominem tantum fuisse censet antiquissimum, & instructissimum omni genere doctrinæ; adeò, uti ei, ob multarum rerum & artium scientiam, Trismegisto cognomen impositum: qui scripserit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentes: quem non modò Platone, verum etiam Pythagorâ, septemque illis sapientibus antiquiorem adseverat in libro de irâ Dei, cap. XI.* Etenim (ne ea heic repetam, quæ supra, cap. XXIV, disputavi) si hic THEUTH homo fuit, isque Aegyptius, sive theologus, sive philosophus: quomodò Celtæ nostri ab hoc se progenitos prædicare potuerunt? quomodò Græci cœleste numen ab hoc adpellabunt
20 vèrè ΘΕΟΝ, & Latini DEUM? quomodò complures, diversæque gentes, Aegyptii, Abissini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni mensem nominarunt? quomodò ab hoc Germani nostri dicti sunt THEUTHICI? quomodò denique hunc MANNI, id est, Adami patrem dixerunt? Certè nullâ ratione, nomenq; id falsò libris istis, si qui tales fuere, præscriptum fuisse opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quasi summus ille atque maximus Deus ea ipse tradidisset, quemadmodum de Mosè falsò adserit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè suspicari libeat, ipsum Adamum tales composuisse libros, non prosâ, sed versibus: quod de Lino Græci, de Zoroastre tradiderunt Persæ. quod ad unum pertinere Adamum, supra, cap. XXIV, demonstratum. ubi etiam patuit, falsò Aegyptios adscripsisse Theuth deo, quæ erant Thami, id est, Adami. Error inde per longinqui temporis obscuritatem natus, quod ipse Adamus ea à Theuth, id est, à Deo conditore suo acceperat; ut dicto
30 cap. XXIV ostensum est. At Lactantius omnia gentium numina homines fuisse, seu ἀνθρώπων φύσας, ut inquit Herodotus lib. I, id est, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus est fabulositate: ideòque hoc uno argumento in omnibus libris suis eos confutat. Ad Germanorum igitur THEUTH redeo. Nomen id Mercurii dei multis sæculis Celtæ simul, Aegyptiique, & aliæ fortè plures gentes servarunt. diutissimè tamen Germani, qui & universæ genti suæ, & singulis hominibus varia inde imposuerunt nomina; ut supra, cap. IV, indicatum est. Ex reliquis populis, quum Græci ΘΕΟΤ' vocabulum, & Latini DEI adpellationem promiscuè cuivis alii numini darent; supremo illi omnium deorum deo hi MERCURI, illi ΕΡΜΟΥ, nova vocabula, nescio unde, quæsierunt. quem, pro ingenitâ fabulositate, tantum non omnino è deorum numero cœloque ejicientes, omnium reliquorum fecere nuntium, atque ministrum. Quamquam Mercurii vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, sed ex Asiâ cum primis, post terrarum inundationem, mortalibus eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde absurdas. in primo enim lib. Reg., cap. XI, vers. VII, Ammonitarum deus memoratur MOLEC: & Levit. cap. XVIII, vers. XXI, & cap. XX, versibus II, III, IV, & V, libros suos huic deo in sacrificium obtulisse homines, testatur divus Moses. in Regum verò lib. II, cap. XXIII, vers. X, eidem deo Ammonitas filios filiasque in sacris cremasse, narratur. Regum autem lib. I, cap. XI, vers. V, & XXXIII, item Reg. lib. II, cap. XXIII, vers. XIII, idem Ammonitarum deus vocatur MILCOM: & in prophetiâ Zephaniæ, cap. I, vers. V, MALCHAM; quod alii legunt
40 MELEC. Hunc igitur eundem fuisse Latinorum MERCURI, conjicio cum ex nomine, tum ex sacrificii genere. nam Germanos quoque suo Mercurio humanis litasse hostiis, auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterum Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. I, cap. IX, ita scribit: *WODAN sanè, quem adjectâ literâ quidam GWODAN dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur: & ab universis Germaniæ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, sed longè antè, nec in Germaniâ, sed in Graciâ fuisse perhibetur.* Hunc ferè ad verbum sequutus Gothefridus Viterbientis, in Chronico, parte XVII, WOTAN, inquit, *quidam GWOTAN, adjectâ literâ, dixerunt. ipse est, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab universis Germanis ut deus adoratur.*

Sed & ipsa vox *dies* $\delta\alpha\delta$ τῆ Διὸς nomine quaesita: quia summus ille $\Theta\epsilon\acute{\omega}\varsigma$, sive $\Delta\delta\iota\varsigma$, sive $\Delta\iota\varsigma$, vera, æterna, atque unica lux, & lucis conditæ auctor: unde & *Lucetium Salii in carmine canebant Iovem*; & *Cretenses τῶν ἡμερῶν*, id est, diem, vocabant *dia*; teste Macrobio, Saturnal. lib. 1, cap. xv. Slavi eadem ratione diem dixerunt *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant. aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis, dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud sunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemque vocabulo THEUTH . nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H , pro Zeus dixerunt Zhs . mox Doricâ dialecto, mutato H in A , factum est Zas . postea verò, quum obliqui casus à recto Zhs formativam literam haberent N ; rectum quoque eadem formarunt Zlw . quod iterum Doricâ dialecto factum est Zan . alii hinc iterum, ut supra; ex Z abjicientes S , vocabulum formavere $\Delta\lambda\omega$. & tandem $\Delta\acute{\alpha}\nu$. quod idem est, quod Zds . & hoc idem quod $\Theta\epsilon\acute{\omega}\varsigma$. Illud igitur Germani ex Asiâ (unde & ipsi Græci, & Slavi) in suam deferentes terram Celticam; alii dixerunt Mercurium DAN ; unde in hunc usque diem DANI vocantur populi, qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI , sive TEUTONES ; quod fusiùs infra aliis etiam comprobabitur argumentis: alii verò vocabulum illud, in principio unâ syllabâ auctum, protulere CODAN ; unde ipsa Danicarum insularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sie-land*, Melæ est CODANONIA ; & ipsi incolæ Ptolæmæo, ut infra ostenderetur, CODANONES : & sinus his conterminus, qui nunc vulgò est *Oost Zee*, Plinio ac Melæ dicitur CODANVS . alii idem vocabulum fecere GODAN ; quod referunt *Toclacus* ille, & *Paullus Diaconus*, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui, & ori *Vistulæ* annis adpositum, vulgari vocabulo, eadem dialecto, quâ ipse *Deus DAN*, & gens DANI , dicitur *DANZIG*, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso O , GDANSK , & GDANSKO . Quum autem usitatissimum esset Germanis, (quod latius supra, cap. ix; ostensum) quibusdam vocabulis à G incipientibus, addere W ; alii vocabulum GODAN dixerunt GWODAN ; & abjecti prorsus (quod & ipsum frequens) primâ literâ, WODAN ; ut testes sunt duo supra dicti auctores, *Paullus*, & *Gothefridus*. Atque hoc tandem est, quod *Diaconus* ait, deum GODAN non in Germaniâ, sed longè antè in Graciâ fuisse perhiberi. quâ equidem in fainâ, ex *Langobardorum* theologiâ haud dubiè progressâ, duæ simul res includebantur. primùm, quòd & Græci deum GODAN appellaverint DAN . dein quòd is in oriente primùm, non equidem in Graciâ, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt, sed in Asiâ fuerit: unde se originem ducere, à DAN , sive à THEUTH , antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè ac perspicuè liquet, Mercurium eundem esse *Jovem*. cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solum Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, *Jovi* cælestium juxta ac terrestrium tribuerunt imperium; quod de *Gallis* testatur *Cæsar*, dicto commentario vi, eumque OPTIMUM dixerunt, quemadmodum Mercurium TRISEMESTION . quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem esse *Solem*, valido argumento inde adparet, quòd

40 *Mercurii* sidus à quibusdam *Apollinis* sit adpellatum, teste *Plinio*. lib. ii, cap. viii: idque apud multas gentes; teste *Macrobio*, Saturnal. lib. 1, cap. xix. *Iovem* quoque esse *Solem*, ostendit *Orphei*, antiquissimi poëtæ, versus:

$\text{Eis Zeus, eis A' dhs, eis H' lios, eis Dionus.}$

Vnus Jupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Liber pater.

Cui similis ille oraculi versus, à *Juliano* in supra dicto hymno recitatus:

$\text{Eis Zeus, eis A' dhs, eis H' lios, eis Sarapis.}$

Vnus Jupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi *Clarii* versus, quos supra citavi:

$\text{Φερετο τ' παντων υπατων ην εμελε γαιω,}$

$\text{Χειμαλι εδν τ' Α' ιδλω Δια δ' ειαρ δ' ερχομενοι,}$

$\text{Η' λιον η ηρε μετ' ορα δ' αερον γαιω.}$

Cogita summum omnium deum esse Iao,

Hæmæ quidem Ditem patrem, Iovem verò vere incipiente,

Solem æstate, autumno festivum Iao.

Quibus adde *Orphei* alios versus, quos *Apulejus*, de mundo lib. i, cum interpretatione suâ refert hujusmodi:

$\text{Zeus πατ' ημετε, Ζδης υςατ δ' ερχομενω.}$

$\text{Zeus κεφαλι, Ζδης μίωσα, Διός δ' εκ παντα τετυκ.}$

Q 3

Zeus

Ζεὺς πρῶτος γαίης τὸ ἔργον ἀσπερίησι.
 Ζεὺς ἀρσένω γένει, Ζεὺς ἀμβροσίῳ ἔσπετο τύμῳ.
 Ζεὺς ποιητῶν πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτω πυρὸς ὄρη.
 Ζεὺς πάντων ῥίζα· Ζεὺς ἡλίῳ, ἠδὲ σελλῶν.
 Ζεὺς βασιλῆος· Ζεὺς ἀρχὸς ἀπάντων, ἀρχικέραυ·
 Πάντας γὰρ κρούσας αὐτὸς Φάει ἐς πολύγηθες
 Ἐξ ἱερῆς κρηθῆς αἰνέγνατο μέριμνα ῥίζων.
Primus cunctorum est & Iupiter ultimus idem :
Iupiter & caput & medium est; sunt ex Iove cuncta.
Iupiter est terra basis, & stellantis Olympi .
Iupiter & mas est, estque idem nymphea perennis.
Spiritus est cunctis, validusque est Iupiter ignis.
Iupiter est pelagi radix : est Lunaque Solque .
Cunctorum rex est, princepsque, & originis auctor.
Namque sinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit: sacro versans sub pectore curas.

Ad unum omnia hæc spectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei versibus, qui sunt hujusmodi :

Ζεὺς βασιλῆος, Ζεὺς αὐτὸς ἀπάντων ἀρχικέραυ·
 Ἐν κρητίῳ, εἰς δαίμων γένει) μέγας, ἀρχὸς ἀπάντων,
 Ἐν ἧ δέμας βασιλῆον, ἐν ᾧ τὰδε πάντα κυκλαῖται,
 Πῦρ, ἔ ὕδωρ, καὶ γαῖα, ἔ αἴθηρ, ἠδὲ τὸ καὶ ἡμαρ.
Iupiter est rex, idemque omnium principium, ac sator,
Vna potestas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Vnum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & aer, & nox, & dies.

Julianus versui prædicto hæc subnectit: κοινὴν ἰσοστάθωμεν, μάλλον ἢ μίαν Ἡλίω καὶ Διὸς ἐν τοῖς
 νεοῖσι δυνασείαι. id est: *Communem arbitremur, imò unam potius eandemque Solis ac Iovis in*
intellectuabilibus potentiam. Et postea: οὐδὲν Δαφίρην Ἡλίω Δία νομίζοντες, ὁμολογῶμεν τῇ πα-
 λαῖᾳ Φήμῃ. id est: *Nihil Iovem ab Sole differre existimantes, veteri opinioni adsentimur.* Hinc 30
 Pindarus quoque τῇ Διᾷ epitheto decorat ἄλφορ, Doricà dialecto, pro ἡλίω. Lucianus, in li-
 bro de deâ Syriâ, de Jovis apud Hieropolim, Syriæ urbem, simulacro, τὸ ἀντι, inquit, Δία
 ἰόντα, ἐπὶ τῷ ἐνόματι κληῖται. id est: *quem illi, quum Iupiter sit, alio nomine nuncupant.* & mox:
 καὶ δὴ τὸ τὸ μὲν ἔ Διὸς ἀγαλμα ἐς Δία πάντα ὄρη, ἔ κεφαλῶν, καὶ ὀμμάτων, καὶ ἔδρων, καὶ μὴν ἠδὲ ἐπέλων
 ἀλλως εἰκασίς. hoc est: *Atque ad eò equidem Iovis simulacrum per omnia Iovem refert, & capite,*
& oculis, & sedendi habitu, uti ipsum alteri adsimulare nequeas, si maximè velis. Macrobius,
 dicto libro, cap. XXIII: *Assyris quoque Solem, inquit, sub nomine Iovis maximis ceremoniis*
celebrant in civitate, qua Heliopolis nuncupatur. Idem auctor, eodem capite postea, nomen
 id, quod Lucianus innuit, ADAD fuisse testatur: quod idem & Solis nomen fuisse, jam
 antea ex eodem Macrobio ostendi. Ceterum ex suprâ dictis satis liquet, Germanos no- 40
 stros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN,
 GWODAN, WODAN; cum in deorum maximo Mercurio, tum in natione, quæ apud an-
 tiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES,
 sive TEVTONI, & TEVTONES; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo DAN. poste-
 rioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. Posteaquàm verò ad unum veri Dei, cœli, terræ-
 que, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni,
 ceu postliminiò, vindicarunt: quemadmodum Græci suum ΘΕΟΪC, & Latini DEUS.
 Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genui-
 numque dicti Mercurii nomen foret DAN; syllabaque GO fortuito, ut videtur, quodam 50
 casu adjecta: hæc potiore in vocabulo composito partem obtinuit; ita, uti maiore parte
 ex DAN, quo ex ΔΩC & ΘΕΩC provenerat, abjectâ, Deus diceretur GOD: quo vocabulo
 etiamnum omnium rerum auctor, ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. quam-
 quàm septemtrionales vocali mutatâ dicant GVD: pars verò alia Germanorum, quæ
 etiamnum asperiori utitur dialecto, pro D supposuit T; ut liquet, cum ex hodierno usu,
 tum ex Gotheфриdi testimonio. His ita satis comprobatis, mirari nunc liceat magni viri
 Justi Lipsii iudicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniâ;
Paulus, inquit, Diaconus notat, Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam,
vel Wostam: à lucro scilicet, cui præst. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex
Mercurii

Mercurii die, qui veteri & gentili appellatione nobis Wonst'dach. Nequaquam, ita sim felix, à lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quasi à patrio vocabulo *wonnen*, quod est *lucrifactum*, sive *parum*; quod ipsum est à verbo *winnen*, id est, *lucrari*, sive *parere*: sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo *GODAN*. unde etiam nunc Vestofalis idem dies dicitur *Godensdach*; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in plerisque vocibus apud vos *d'in* medio duarum vocalium eliditur) *Goensdach*: reliquis *Woensdach*, contractè itidem à *Wodensdach*; quod à *WODAN*: quemadmodum Anglorum in Britannia *Wednesday*, vulgari itidem apud hos metathesi literarum, quasi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectà primâ literâ *G*, eundem adpellant diem *Odhensdag*; & Dani *Othensdag*, contractèque *Oensdag*,
 10 & abjecto *e*, *Onsdag*. quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à nescio quo *OTHINO* deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus historiam æquè mihi ridere liceat, ac ridiculam eadem de re risit fabulam Paullus Diaconus, lib. I, cap. VIII. Verùm nescivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germanos in principio habent *w*, in Danicâ id lingvâ abjicere. sic *ord*, *ynske*, *uld*, dicunt Dani: quæ nos *word*, *wünsche*, *wull*; id est, *verbum*, *opto*, *lana*. Ad eundem igitur modum à *WVodan*, sive *WVothen*, factum est *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii *Othensdag*. Porro ex jam dictis fatis etiam patet, in Diaconi Gothefridique exemplaribus, pro *Godan*, *WVodan*, & *Gotan*, *WVotan*, malè atque imperitè supponi *Godam*, *WVodam*, & *Gotam*, *WVotam*; tamquàm accusativi casus à nominativis *Goda*, *WVoda*, *Gota*, *WVota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterum, quamvis
 20 duum istorum deum Mercurii ac Jovis existimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanarit origine: tamen Celta, atque in his Germani nostri, discretim, quemadmodum ceteræ gentes, suis ritibus nominibusque coluerunt singulos; & suum cuique diem, quod sacra facerent, adsignaverunt: quia unius Dei, rerum omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, postea verò inter alia etiam sidera distributæ fuerunt; ut supra ostensum. Dispicendum igitur nunc, Iupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus, lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenset versibus:

Et quibus immittis placatur sanguine dno

Teutates: horrensque feris altaribus Hesus:

Et Taranis Scythica non mitior ara Diane.

30 Ex his *TEUTATEM* (sive rectiùs fortè scripseris *TEUTANEM*) eundem fuisse Germanorum *TUITONEM*, sive *THEUTONEM*, supra, cap. IX, ostensum est. *TARANEM* autem fuisse Jovem, nemo dubitavit, cui notum, hodièque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici *TARAN*. nam Jovis epitheton ab effectu erat apud Græcos *Βροννίος*, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant; superiores atque Saxones *donner*, & illi etiam asperiori ore *tonner*; circa Rheni divortia, atque ostia colentes *donder*; Angli in Britannia *thunder*; septentrionales Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare* Germani dicunt suâ quique dialecto; superiores ac Saxones *donneren*, & illi sæpius *tonneren*: Rheni divortiorum ostiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex his iterum dici
 40 Jovis factum est cognomentum, quod superiores dicunt *Donnerstag*, & *Tonnerstag*, contractèque sæpè *Dorstag*, & *Torstag*; Saxones *Donnersdach*; Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: septentrionales, *Thorsdag*; & Angli in Britannia *Thursday*. Svedi etiam primum anni mensẽ Januarium ab eodem deo vocant *Tordsmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, sive *Tormaanet*. Antiquissimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, sed antè etiam in Asiâ, Jovis nomen fuit *TARAN*; & variis dialectis, *Thoran*, *Doran*, *Tonar*, *Donar*, *Tonnar*, *Donnar*, *Tordan*, *Dondar*, *Thondar*. quorum omnium à postmodum dialecti ratione à plerisque in *E* (ut in omnibus ferè aliis vocibus ante liquidas) conversum est. Juvet heic Magistri Adami Bremensis adduxisse testimonium; qui ita scribit de Sveonibus, sive Svedis: *THOR, inquit, præsidet in aère: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque, serena,*
 50 *& fruges gubernat.* & mox: *Thor cum sceptro Jovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *thonder*, & *tonner*, fonte proflexit. Subit heic mentem, eundem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingestag*. id nominis unde ei quæsitum sit, scire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Christianorum festum, quod Græco vocabulo dicitur *Πεντηκοστή*, omnibus simul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis, superioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Svedis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingsterdach*, Danis *Pintzedach*: nemini Germanicarum dialectorum gnaro ignotum esse potest. quod equidem nominis à Græcâ voce *Πεντηκοστή* derivatum esse, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur festum hoc,

quod annum semper aliàs, singulis septimanis apud Germanos nostros celebratum fuit? Haud credibile. idcòque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia investiganda est. Mons hodiè inter Alpeis præaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhaldi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Ion*, inde Italis *Monte Jove* adpellatur; perantiquà, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat testimonium; cui, lib. v, cap. 1v, dicitur Latine *Mons Jovis*. *Summum Penninum* antiquissimis temporibus fuisse dictum, infra, lib. 11, cap. vi, in Veragrorum, Alpinae nationis, descriptione ostendam. Livius, lib. xxxi, de eodem ita: *Neque hercule montibus his ab transitu Pænorum ullo Veragri, incole jugi ejus, nòrunt nomen inditum; sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani adpellant*. Ipsum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuisse incolis *Pen*, & variante dialecti *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infra dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc usque diem *Mons Jovis* adpellatur, ipsum vocabulum *PEN*, sive *PIN* fuisse Jovis apud priscos Germanos nomen, juxta ego cum viris doctissimis arbitror: utique, quum continuo antè Livius, populos Celticos id jugum accoluisse, haud obscurè ostendat his verbis: *Nec veri simile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique, quum que ad Penninum ferant, obseptis gentibus Semigermanis fuissent*. Ab hoc itaque *PENNO*, sive *PINNO*, id est, à Jove, quartus septimanæ dies dictus est primum *Pensdag*, & *Pinsdag*; & superiorum Germanorum asperiore dialecto *Pfnstag*. Adsimili autem modo vocabulum dici septimanæ ex *Penno* sive *Jove*, Πεντηκοστής dici postea tributum; quemadmodum dea item ejusdam, de quà sequenti capite dicitur, vocabulum *Eoster*, & variantibus dialectis *Easter*, *Aester*, *Ooster*, Πάσχα, festo datum. Ceterò hoc quoque vocabulum *PEN*, sive *PIN* credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat summus. nam hodièque excellarum rerum summitates dicimus *pinnen*, & singulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluisse, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæsar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde suspicari primum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquam cognitum fuisse. Verùm Dionysius tamen Halicarnassensis, in lib. 1, de priscis Romanis verba faciens, sic testatur: *Λέγουσι δὲ καὶ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν κρόνου σὺν παλαιῶν, ὡς περὶ ἐν Καρχηδόνι, πῶς ἡ πόλις διέμενε, καὶ ἄλλαι κελπίαι εἰς τὰς χερσὶν γίνονται, καὶ ἐν ἄλλοις ποταμοῖς ἔσπερον ἔθνη, αἰθροφόνες*. hoc est: *Fertur etiam, veteres Saturnum placare solitos humanis victimis, sicut Carthaginenses, dum stetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias gentes occidenti proximas*. Cicero, de naturâ deorum lib. 11: *Saturnum vulgò maxime ad occidentem colunt*. Sanè, quia hic deus unus est ex VII planetis, à quo etiam ultimus septimanæ dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit; maxime credibile est, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluisse. Hunc deum eundem esse Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut gentilis fabulata est antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite ostendetur. Eundem igitur esse & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quòd & ipse Jupiter est & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilio: *Belus, primus rex Assyriorum, quos constat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Iunonemque coluisse. que numina etiam apud Afros postea culta sunt: unde & lingua Punicâ Bal deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quâdam sacrorum ratione & Saturnus & Sol*. Nonnus, Διονυσιακῶν lib. XI:

Βῆλ ἐπ' Ἐυφράτιο, Λίβυς κεκλημῆσσι Ἄμμων,
 Ἄπις ἐφ' Ἐφρατῶν, Ἀραβὶ κρόνον, Ἀσσύριος Ζεὺς·
 Ἐἴτε Σαργαπίς ἐφ' Αἰγύπτῳ αἰετὸς αἰετὸς Ζεὺς,
 Εἰ χρόνον, εἰ φάειθον πολυώνυμον, εἴτε σὺ Μιθρης
 Ἡέλιος βαβυλωνῶν, ἢ Ἐλάδι Δελφὸς Ἀπόλλων.
*Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
 Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Assyrius Jupiter:
 Sive Sarapis es Aegyptius innubis Jupiter,
 Sive Tempus, sive Phaëthon multi nominis, sive tu Mithra
 Sol Babylonis, in Graciâ Delphicus Apollo.*

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. 1, cap. xx, sic probat: *Saturnus ipse, qui auctor est temporum, & ideo à Graciis, immutatâ literâ, κρόνον, quasi χρόνον vocatur, quid aliud, nisi Sol intelligendus est? cum tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus aternitate conductus, visione discretus: que omnia actum Solis ostendunt*. At rectius, ac verius ipse Deus, rerum omnium conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe cum

cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum sator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes. quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur: nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis est *sathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Johannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVI:.) nomen ei ab hac quoque causâ, sive ratione, imposuere mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavere SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiae regionem, à Saturno dictam Latini auctore censuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum reverâ Saturnus ipse à latitando dictus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facillè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend* & *Sonabend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sontages abend*: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Oosterabend*, *Pfingstabend*, & *Oosterabend*, *Pfingstabend*; id est, *vigilia Pasche*, & *vigilia Pentecostes*. alii vocant *Sambstag*, sive *Samestag*, vocabulo itidem contracto, à *Sabathstag* quod diem *Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodiè *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt.

20 At Rheni divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdach*, & Anglis in Britannia *Satterday*, & *Saturday*. unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATVR: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consuetudine, postquam non modò sub imperium ac leges, sed sub linguam etiam eorum concesserunt. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo iudicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt Lunam.

30

MACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac numina non modò ad unius Solis spectare numen: sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtâ ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deum*, & *Terram Matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deorum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. XXV, perspicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solum dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proserpina*, & *Diana*, numina ad unam referenda esse Lunam.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Suevorum*, inquit, & *Isidi sacrificat*. *Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptius colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur*.

50 *quæ res docet, non tranasse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento religionem Isidis atque sacrum peregrinum, in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd si hoc malè ego suspicor: certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxtâ cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspiciere, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Suevos ab ipsis Græcis: eos dico Suevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpè cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrere*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè.

primò;